

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ

Розглядається питання формування ключових конкурентних переваг розвитку конкурентоспроможних сільськогосподарських землекористувань. Обґрунтовано недоцільність експорту зерна закордон, оскільки порушується головний закон економіки, висвітлено причину відсутності взаємозв'язку між зростанням засобів праці до однієї і тієї ж площі та темпом приросту продукції. Визначено роль землеустрою як умови формування конкурентних переваг сільськогосподарського землекористування.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарське землекористування, землеустрій, ефективність, земельні угоди.

Рассматриваются вопросы формирования ключевых конкурентных преимуществ развития конкурентоспособных сельскохозяйственных землепользований. Обосновано нецелесообразность экспорта зерна за рубеж, поскольку нарушается главный закон экономики, освещено причину отсутствия взаимосвязи между увеличением средств труда к одной и той же площади и темпами прироста продукции. Определено роль землеустройства как условия формирования конкурентных преимуществ сельскохозяйственного землепользования.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственное землепользование, землеустройство, эффективность, земельные угоды.

The question of forming of key competitive edges of development of competitive agricultural land-tenures is examined. Grounded pointlessness of export of grain for scopes, as the main law of economy is broken, reason of absence of intercommunication is reflected between growth of facilities of labour to the the same area and growth of products rate. Certainly role of organization of the use of land as terms of forming of competitive edges of agricultural land-tenure.

Key words: competitiveness, agricultural land tenure, organization of the use of land, effectiveness, landed lands.

Постановка проблеми. Поширення процесів економічної глобалізації активізує необхідність формування конкурентоспроможної економіки, оскільки тільки за таких умов можуть відбутися позитивні структурно-динамічні зрушення в сільськогосподарському землекористуванні. Формування конкурентоспроможної економіки постійно згадується серед пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави, відображеної у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», Національному плані дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки: «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» розробленому і прийнятому на виконання розпорядження Президента України Віктора Януковича. Відтак першочерговим стає завдання проведення системних реформ у

сфері сільськогосподарського землекористування адекватних фундаментальним законам ринкової економіки, які базуються на економічній політиці формування конкуренто-спроможного виробництва, спрямованого на вирішення найважливіших соціально-економічних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні основи конкурентоспроможності національної економіки знайшли своє відображення у роботах Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінської Я. В. [10], Антонюк Л. Л. [2], Месель-Веселюк Я. В. [13], Портера М. [15], Кириченко О. А., Павлова В. В. [8]. Вони забезпечують загальне уявлення про конкурентоспроможність національної економіки в узагальненому вигляді, розкрито основи програми дій щодо забезпечення конкурентоспроможності української економіки в умовах глобалізації.

Але, незважаючи на це, залишаються дискусійними методичні аспекти формування і розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського землекористування. Тому видається доцільним розглянути питання, які формують конкурентоспроможність сільськогосподарського землекористування як запоруки його сталого розвитку.

Метою статті є узагальнення та розвиток теоретико-методичних засад формування конкурентоспроможності сільськогосподарського землекористування.

Обговорення проблеми. В Україні в 90-ті роки ХХ століття різке скорочення фінансування заохочення для аграрного сектора потужності високотехнологічного комплексу почали знижуватись, у результаті чого зменшились обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, скоротилась зайнятість сільського населення, посилились процеси деградації ґрунтового покриву та земельних ресурсів, втрачено багаторівневі коопераційні зв'язки аграрного сектора з іншими галузями національного господарства.

Загальна фінансова криза та архаїзм у системі управління земельними ресурсами стримує реформування земельних відносин на засадах фундаментальних досліджень та розробок, науково-технічних та технологічних напрацювань, що забезпечує конкурентні переваги в протистоянні на внутрішньому та зовнішньому ринках. Саме така ситуація призвела до того, що якщо на світовому ринку високотехнологічної продукції частка розвинених країн становить близько 80 % [12, с. 5–9], то частка України складає лише 5 % [6, с. 47–50].

Зрозуміло, що ці проблеми не обходять осторонь сільське господарство. Йдеться про те, що за рівнем урожайності зернових і зернобобових культур, цукрових буряків, картоплі та інших культур Україна відстає від країн Європи у 1,5-2 рази, незважаючи на те, що якісна характеристика ґрунтів цих країн у 3-4 рази гірша від ґрунтів України [19, с. 27], що неминуче призведе до того, що країну буде зараховано до аутсайдерів на ринку продовольчих культур. Якщо з п'яти технологічних укладів, визначених світовою наукою, де п'ятий уклад заснований на інформаційних технологіях, то для України характерним залишається четвертий уклад, хоча в аграрному секторі знаходить своє відображення ще третій технологічний уклад (велика питома вага ручної праці, гужовий транспорт тощо). Окреслений аспект дозволяє зробити висновок, що в Україні поки що відсутній високотехнологічний аграрний комплекс, під яким слід розуміти «цілісну багатогалузеву сукупність наукових, освітянських, виробничих, управлінських та колсантингових структур, які забезпечують інноваційне спрямування економічної трансформації країни та відтворення інновацій на сучасних досягненнях у сфері науки і техніки, які роблять визначальний внесок у національний економічний та соціальний розвиток», що гармонійно узгоджується з екологією природного навколишнього середовища. У цьому контексті можна

погодитися з думкою В. Онищенко, який стверджує, що якщо «не існує високотехнологічного комплексу, то і відсутня конкурентоспроможність порівняно з розвиненими країнами. Мало того, такі фрагментарні утворення в найкращому разі можуть бути інтегровані у вигляді підпорядкованих елементів у глобальні високотехнологічні системи транснаціональних компаній» [14, с. 5–9]. Обґрунтовуючи необхідність управління конкурентоспроможністю аграрного сектора, важливо в цьому контексті констатувати, що до неї ставляться високі вимоги не тільки на макро-, але й на мікрорівні – землекористувань всіх форм господарювання (акціонерні товариства, фермерські господарства, ТОВ, сільськогосподарські кооперативи тощо). І це закономірно, оскільки отримання статусу країни з ринковою економікою вимагає створення конкурентного середовища в державі.

З переходом до ринкових відносин, до вступу України в травні 2008 року до Світової організації торгівлі, коли ринок України заповнила сільськогосподарська продукція інших держав, життєдіяльність суб'єктів господарювання на землі визначатиметься конкурентоздатністю вироблюваної ними продукції, ступенем ефективності використання земельних угідь та відверненням екологічної безпеки землекористування відповідно до вимог міжнародних стандартів якості.

У цілому в Україні та її регіонах відсутня конкурентоздатна продукція сільськогосподарського виробництва, яка б могла задовольнити щоденний попит місцевого населення та зовнішній ринок. В Україні, зокрема в її південному регіоні, зазнала змін структура виробництва сільськогосподарської продукції в бік розширення площі соняшника, ріпака та ін., які відрізняються підвищеною прибутковістю за рахунок скорочення площі посівів зернових культур та інших культур суспільно необхідних для населення. При цьому в структурі посівів багаторічні та однорічні, трави займають 5-7 %, в результаті чого знижується урожайність решти культур, виникає проблема з позитивним балансом гумусу в ґрунті, якості продукції. Ситуація в аграрному секторі ускладнюється фактичною відсутністю тваринницької галузі, яка до 90-х років 20-го століття відносно була успішною. Прикладом цього є той факт, що якщо в дореформений період на 100 га сільськогосподарських угідь налічувалось 60-70 і більше голів великої рогатої худоби, то нині її щільність за оперативними даними Головного управління статистики Миколаївської обласної державної адміністрації складає лише 4 голви.

Такі проблеми властиві майже всім регіонам України, хоча найбільш виразно вони, як вищезгадувалось, проявляються у південному регіоні держави. Це є необхідною передумовою підвищення конкурентоспроможності землекористувань шляхом запровадження науково-технічних розробок, залучення стратегічних інвесторів, у результаті чого буде відновлено платоспроможність та прибутковість сільськогосподарських підприємств.

Звичайно, цінова політика повинна мати вектор не волонтаристської свободи, а бути регульованою державою, з метою стимулювання підприємницької ініціативи суб'єктів господарювання на землі, налагодженні зв'язків з малим і великим бізнесом, органами влади, науково-дослідними установами, що дозволить знизити собівартість продукції. Для розвитку конкурентоспроможності вочевидь на часі розширення продажі сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку за мінімальними цінами, незважаючи на відносно високу ціну її виробництва. У такому разі відносини між виробником і споживачем будуть розвиватись у конструктивному руслі, в результаті чого відбудеться не тільки покращення життя людей, але завдяки високій оборотності грошових коштів підвищиться конкурентоспроможність землекористувачів. Підвищення цін на сільськогосподарську продукцію призведе до експансії іноземних виробників на внутрішній ринок, продукція яких може виявитись значно дешевшою за рахунок субсидій, дотацій урядами цих країн. Власне, завдяки руйнації аграрного сектора, його господарських структур (колгоспів, радгоспів) країни Західної Європи і США використали цей момент для власної конкурентоспроможності.

Вітчизняні ж товаровиробники, які виробляли рослинницьку і тваринницьку продукцію були витіснені із внутрішнього ринку, ставши збитковими, в результаті чого було втрачено мотивацію до розвитку тваринництва, раціонального використання і охорони землі. Практика підтримання окремих суб'єктів господарювання на землі виявилась неефективною і не стала формоутворюючим фактором реструктуризації аграрного сектора, умовою підвищення ефективності землекористування. Тому не випадково Україна, будучи ізольованою від світових ринків, свою нішу знаходить лише на експорті сировини – зерна, олії та ін.

Проте практика показала, що це негативно впливає на національний аграрний сектор з наступних причин. Реалії сьогодення свідчать, що через недоступність до фінансових ресурсів суб'єктів господарювання на землі не дотримується науково обґрунтована технологія виробництва зернових культур, у результаті чого ця продукція, відповідаючи за своїми якісними параметрами четвертому-п'ятому класу, фактично експортується як фуражне зерно за ціною 700-800 грн/т і нижче, що загрожуватиме втраті довіри сільгоспвиробників до використання землі через збитковість галузі. Далі. Експорт зерна та іншої сировини ще більше поглиблює і без того складну соціально-економічну ситуацію на селі, оскільки не забезпечується принцип: виробництво – переробка на борошно – виробництво нової продукції – продаж – реінвестиції у виробництво, через що втрачається значна частина доданої вартості, додаткові робочі місця для сільського населення, надходження до державного і місцевого бюджетів, і врешті-решт сподівання на кращі умови життя людей.

Такий перекид у структурі експорту, за словами Грищенко В. О. [5, с. 34], свідчить про неспроможність українського господарського механізму забезпечити належну ефективність використання ресурсів, праці, капіталу і процесу розширеного відтворення, що призводить до погіршення соціально-економічних параметрів суспільного розвитку.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що на сучасному етапі найбільш ефективний механізм використання такого зерна (сировини) – у комбікормовій індустрії з метою виробництва повноцінних кормів, що забезпечить додаткове надходження в Україну грошових коштів. Проведені нами розрахунки свідчать, що експорт зерна обсягом 5 млн т за ціною 700 грн/т дозволяє отримати виручку в сумі 3,5 млрд грн. Враховуючи, що собівартість виробництва зерна за період останніх трьох років (2007-2009) складає орієнтовано 500 грн/т, то умовний прибуток складатиме близько одного мільярда гривень [5 млн т (700 грн т – 500 грн т)], не враховуючи витрат на відновлення родючості ґрунту, оскільки з урожаєм виноситься значна кількість гумусу – головного компоненту ґрунту. Тобто, тут йдеться про збитковість експорту зерна як сировини. Але використавши зерно, що за міжнародними стандартами, як уже згадувалось, відповідає 4-5 класу (фуражне зерно) на корм худобі показники розвитку аграрного сектора економіки носитимуть позитивний характер. Так, виходячи з умови, що один центр кормових одиниць (ц.к.о.) забезпечує отримання 76 кг молока [9, с. 115], то використання 5 млн т фуражного зерна на корм худобі, за умови реалізаційної ціни молока 2 грн. кг виручка вже складатиме 7,6 млрд грн (76 кг x 50 млн ц x 2 грн). Крім того, враховуючи коефіцієнт перетравності продукції зерна у вигляді дерті чи комбікорму, який складає в середньому 0,55 (коефіцієнт перетравності змінюється в залежності від функціонального стану органів і систем тварин, хімічного складу корму і співвідношення в ньому поживних речовин: збільшення в кормі клітковини призводить до зниження перетравності всіх його поживних речовин та ін.), аграрний сектор додатково отримає понад 2,2 млн т (5 млн т x (1-0,55)) органічних добрив, що дозволить удобрити майже 220 тис. га орних земель з розрахунку внесення їх у кількості 10 т га. Певна річ, внесення додаткової кількості органічних добрив зумовить підвищення урожайності сільськогосподарських культур, будуть створені умови збереження і відтворення родючості ґрунтів, стабілізації агроландшафтів та ін., тобто, екосистема набуде позитивно-відновлювального характеру з одночасним забезпеченням потреб прогресивного розвитку суспільства.

Але, проаналізувавши державну економічну політику, можна зробити висновок, що окремі спроби, покликані забезпечити позитивний хід земельних відносин, виявились неефективними і не стали поштовхом розвитку конкурентоспроможності землекористувачів, оскільки торгівля сировиною (зерном) ставить Україну в один ряд із сла-

борозвиненими країнами. Найрозвиненіші країни світу намагаються використати дешеву сировину, яка є джерелом розвитку та фінансування інших сфер виробництва, відволікаючи частину прибутків цих країн.

Це означає, що обмеженість природних ресурсів та сировини є мотиваційним фактором підвищення конкурентоспроможності землекористування, яке забезпечить однакові можливості конкуренції із зарубіжними партнерами на внутрішньому ринку. Досягти цієї умови можна завдяки розвитку інноваційного потенціалу землекористування, зайнявши відповідні ніші на ринку землі і продукції землеробства. У цілому, це найбільш сприятлива вітчизняна стратегія розвитку землекористування, оскільки при цьому економляться грошові кошти, час досягнення кінцевого результату, досягається умова раціонального використання та охорони земель.

З метою впровадження інновацій необхідно стимулювати наукові розробки із залученням як державної програми, так і ресурсів конкретного суб'єкта господарювання на землі. Тут автор робить акцент на розробленні загальнодержавної і регіональних програм використання та охорони земель, складання схем землеустрою, розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних утворень, схем протиерозійних заходів, схем районного планування тощо.

Одним з головних завдань розроблення таких програм і схем є обґрунтування науково обґрунтованого плану розміщення галузей народного господарства та території країни з урахуванням найкращих умов для їх розвитку і функціонування та максимального збереження і примноження сільськогосподарських угідь. Зазначена методологічна настанова є особливо актуальною в умовах ринкових відносин, коли буде знято мораторій на продаж земельних ділянок, отриманих селянами в якості земельних паїв (часток). Щоб не допустити конфлікт інтересів пов'язаних із протистояннями щодо купівлі землі, необхідно врахувати різноманітні аспекти використання земель країни, регіонів, районів та сільських (селищних) рад. Насамперед, у схемах землеустрою необхідно визначити потреби в землях для всіх галузей народного господарства, з урахуванням розміщення продуктивних сил. Наприклад, у випадку масової продажу земельних ділянок пайової власності, необхідно аргументовано спрогнозувати розвиток тваринницької галузі в рамках адміністративно-територіального утворення з тим, щоб, не продавши землю на первинному ринку, залишити тваринництво без землі. Йдеться про те, що якщо особа вирішила скупити всі землі на території сільської ради з метою організації діяльності орієнтованої лише на виробництво рослинницької продукції, виходячи з потреб ринку, може виявитись, що через деякий час інша фізична або юридична особа те ж виявить бажання займатись розвитком такої важливої галузі, як тваринництво, але для цього землі може вже

не залишиться. З цього видно, що такий сценарій подій не витримує ніякої критики, оскільки порушується гармонійність взаємозалежності галузей аграрного сектора як передумови раціонального використання землі. Об'єктивно ідеологія ринку земель сільськогосподарського призначення повинна розвиватися під певні програми (Програма розвитку тваринництва, Програма розвитку птахівництва, Програма розвитку садівництва, виноградарства тощо). Цей процес повинен бути регульований державою, не допустивши анархізму в землекористуванні. Тільки використання землі за цільовим призначенням, згідно з відповідними Програмами, зможе забезпечити конкурентоспроможність землекористування. У цьому зв'язку акцентуємо увагу на розробленні земельно-майнових комплексів під кожен з Програм розвитку того чи іншого регіону. Тому держава, яка бере на себе захист суспільного розвитку повинна бути зацікавлена в розробленні таких схем.

Наступними питаннями, які повинні знайти відображення у схемах землеустрою – це пошук резервів сільськогосподарських угідь і земель, придатних для залучення в сільськогосподарське та інше народногосподарське використання на території всіх категорій землекористувачів, обґрунтування обмеженого режиму землекористування, підвищення продуктивності земель на основі новітніх технологій їх обробітку, комплексу меліоративних заходів тощо, найбільш раціональне розміщення сільськогосподарських культур щодо характеристик ґрунтового покриву, формування обсягів органічного землеробства, визначення орієнтовної вартості виконання заходів, передбачених схемою та джерел фінансування.

Схеми землеустрою будуть мати практичне застосування за умови, якщо вони опиратимуться на матеріали районного планування, які містять глибокі дослідження і розрахунки з розвитку і розміщення сільськогосподарського виробництва у відповідності з розвитком інших галузей народного господарства. Але оскільки схеми районного планування нині не розробляються, то і ускладнюється процес розроблення схем використання земель. Звернемо увагу, що якими б труднощами не вдавалось розробляти схеми використання земель, вони є затребувані суспільством і державою. При цьому такі схеми повинні передбачати програму підтримки конкурентоспроможності землекористувань, пріоритетами якої є створення механізмів державної, фінансової, податкової, інформаційно-консультаційної, маркетингової політики, стимулювання інноваційної діяльності.

Загальний аналіз соціально-економічного розвитку України і її регіонів свідчить, що в певній мірі, шанси формування конкурентоспроможних землекористувань почали втрачатися ще на початку 90-х років ХХ століття, коли було ліквідовано колгоспи, радгоспи та інші сільськогосподарські утворення. Точкою відліку політичного курсу на їх ліквідацію стали Укази Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної

реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 року №666/94, яким проголошувалось поділ землі на земельні частки (паї) з наступною видачею сертифіката на право приватної власності на земельну частку (пай), без виділення їх на місцевості та «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 року № 720/95, яким регламентувалось, що право на земельну частку (пай) мають члени колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, в тому числі пенсіонери, які працювали в ньому і залишаються членами даного підприємства, кооперативу, товариства відповідно до списку, що додається до державного акта на право колективної власності на землю. Але стан справ у сільському господарстві засвідчив, що незважаючи на заходи, які приймалися Президентом і Урядом щодо його підтримки (фіксований податок, реструктуризація і списання боргів, дотацій та ін.) не принесли позитивних результатів. Погіршувався фінансовий стан, росла збитковість виробництва, банки припинили кредитування аграрного сектора економіки, оскільки були відсутні механізми гарантій повернення кредитів. У цьому зв'язку певний інтерес становив Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 року, яким передбачалось до кінця квітня 2000 року здійснити організаційні заходи щодо реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю і майно. Треба зазначити, що заходи, окреслені в згаданому Указі, були реалізовані в основному лише у 2008 році, хоч позитивних зрушень на селі так і не відбулось. Усе це викликало певні розчарування в суспільстві, які в подальшому породили сумніви у концепції земельної реформи. Її дехто почав інтерпретувати навіть як знаряддя «розвалу» аграрного сектора та «підпорядкування» його розвиненішим державам та багатим людям України. Суспільні настрої селян нині ґрунтуються

на поверненні до колгоспів, при яких селянин почував себе соціально захищеним: будувались ферми, дороги, клуби, школи, проводилась газифікація, тепловодопостачання, розвивалась інша виробнича та соціальна інфраструктура, хоча, в певній мірі незадовільні умови життя і праці, особливо молоді, змушували їх вирушати на роботи до великих промислових міст, у результаті чого відбувся процес старіння сільського населення. Дуже низьким залишився рівень продуктивності праці. Так, у 1990 році в Україні він був у 2,95 рази нижчий, ніж у Німеччині, у 4 рази нижчий, ніж у Франції, у 4,5 рази нижче від Великобританії та у 5,7 і 1,8 рази нижчий від Канади і Угорщини [16, с. 57]. Хоч у сільському господарстві і переважала ручна праця, все ж частка сільськогосподарської продукції, виробленою ним у валовому суспільному продукті складала 40,1 % [4, с. 26]. За цим показником галузь значно перевищувала паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний та хіміко-лісовий комплекси, хоч за рахунок АПК формувалось понад 2/3 усього фонду товарів народного споживання [17, с. 71]. Проте всі роки сільське господарство було «пасинком» соціалістичної системи господарювання і постійно знаходилося у стані хронічного застою. Можна погодитися з думкою П. Т. Саблука, який відзначає, що держава здійснила гігантський приріст засобів праці до однієї і тієї ж площі, але темпи приросту продукції, ради чого і застосовувались заходи з підвищення інтенсифікації, відставали від приросту засобів праці у 4-5 рази [132, с. 73]. Інші вчені [1, с. 5] те ж відзначали, що «чим більше припадає на площу основних засобів виробництва, тим вищий рівень використання землі».

Але, з іншого боку, виходячи із Закону про спадаючу родючість, зростання приросту засобів праці не забезпечують пропорційного зростання прибутковості землі (рис. 1), тому за цими параметрами не можна ставити в докір колгоспам і радгоспам нездатність використати наявний технічний потенціал для зростання економічних показників аграрного сектора.

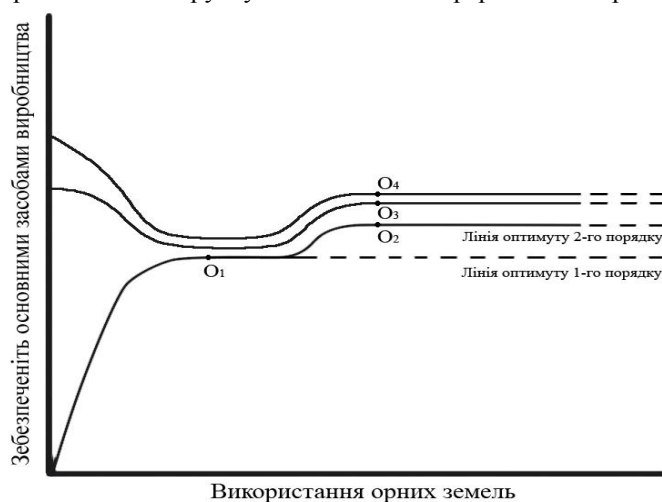

Рис. 1. Схема взаємозв'язку забезпеченості матеріально-технічними ресурсами та рівнем використання землі

З рис. 1. видно, що збільшення матеріально-технічних ресурсів на одиницю площі забезпечує зростання рівня використання землі до певної точки О-1 (лінія оптимуму першого порядку). Подальше залучення засобів виробництва у сільськогосподарське землекористування не забезпечує пропорційного зростання виробництва сільськогосподарської продукції. Але, у випадку використання нових сортів високоякісного насіннєвого матеріалу, науково-інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур та інших заходів рівень зростання основних засобів праці починає забезпечувати зростання рівня використання землі (лінія оптимуму другого порядку – точка О-2). Відповідно до цього додаткові засоби праці забезпечать деяке зростання рівня використання землі – (точка О-3). У міру вдосконалення технологій виробництва сільськогосподарських культур рівень використання землі поступово буде зростати (точка О-4).

Тобто, тут мова йде про те, що земля з її ґрунтовими властивостями не здатна «проковтнути» в короткому часовому періоді надмірне вливання капіталу з метою підвищення рівня використання землі. Але у часовому вимірі, з урахуванням новітніх технологій використання землі буде досягнуто скорочення розриву між забезпеченістю основними засобами праці та рівнем використання землі.

Але і мінімізація витрат на виробництво, у результаті чого обмежуються можливості формування конкурентних переваг у землекористуванні є збитковою. Наприклад, у південному регіоні України, який відрізняється посушливим кліматом на богарних землях традиційно досягається можливість отримання урожаю озимої пшениці, кукурудзи на зерно, овочів, цукрових буряків на рівні відповідно 30; 29; 160 і 190 ц/га, але з урахуванням таких чинників конкуренції, як сучасні способи зрошення, новітні технології вирощування культур, науково обґрунтована організація території, що супроводжуються додатковими витратами, урожайність, як свідчить практика, подвоюється. Тому у цьому зв'язку таке поняття як «раціональне використання землі», зміст якого полягає у максимізації виробництва продукції сільського господарства з найменшими на це витратами [1; 18; 7; 19; 4; 3; 11; 20; 21 та ін.] в умовах ринкових відносин утрачає сенс.

Уважаємо, що більш правильним визначенням поняття «раціональне використання землі» буде «використання, що забезпечує посилення порівняльних конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішньому ринках, зосереджених на факторах виробництва (праця, земельні ресурси, капітал), інвестиціях та інноваціях».

Для України, перед якою стоять завдання модернізації землекористування було б недоречно возвеличувати феномен цінностей соціалістичних методів господарювання на землі, висувати на передній план колгоспи і радгоспи з їх деформова-

ними поглядами на процеси національної безпеки, але запозичити ті цінності, які вони утверджували і захищали потрібно. Спостереження за еволюцією суспільної свідомості в Україні дозволяють стверджувати, що доцільно було б змінити статус колгоспів і радгоспів на форми господарювання ринкового типу, запровадивши приватну власність на землю і майно без винесення паїв у натуру, отримуючи їх власниками в кінці маркетингового року орендну плату за землю. При цьому збереглися б цілісні масиви орних земель, придатні для застосування індустріальних високотехнологічних прийомів використання землі, основні і оборотні засоби створені руками селян, які нині є вшент зруйновані. У цьому зв'язку варто відзначити, що втілення у життя принципу «збережи і розвивай те, що маєш» дозволив би за період усього часу земельної реформи в Україні сформувати конкурентоспроможні землекористування, спрямовані на розв'язання найважливіших соціально-економічних та екологічних завдань, збільшення обсягів виробництва конкурентоздатної продукції, розширенні її асортименту, які б зайняли достойне місце на зовнішньому та внутрішньому ринках.

Утім, у відповідь на Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10.11.1994 р. Інститутом землеустрою та його регіональними філіями в рамках усіх землекористувань України були визначені та на планово-картографічних матеріалах окреслені межі черговості виходу із своєю земельною часткою (паєм). При цьому було встановлено три черги: у випадку перерозподілу всієї площі ріллі першої черги, – розподілялась площа другої черги і нарешті – третьої. Перевага такого принципу виходу із земельної часткою (паєм) полягала в тому, що по мірі виходу людей із земельною часткою почергово формувались компактні масиви, як правило, при населених пунктах, не створюючи незручностей через смужним розміщенням земельних паїв на решті орних земель.

Треба сказати, що сучасний аграрний сектор демонструє доволі суперечливий характер формування конкурентоспроможних землекористувань. З одного боку, законодавчо закріплено приватну власність на землю, яка б мала сформувати ефективного господаря, а з іншого боку – відсутність ефективного товаровиробника ставить під сумнів залучення в нього коштів, оскільки в цьому випадку гроші не тільки не розв'яжуть його проблеми, але й будуть втратою для інших секторів економіки. Це означає, що конкурентоспроможність землекористування повинна визначатися конкурентними аргументами не окремих землекористувань, а зміцнення економіки землекористування, в цілому, шляхом створення сприятливих умов для ефективного конкурентного змагання, до яких відносяться заходи щодо послаблення податкового тиску, обмеження експансії товарів іноземного виробництва на внутрішній ринок, гарантування вкла-

дів населення в інвестиційні проекти щодо розвитку землекористування та ін.

Якщо ті суб'єкти господарювання на землі, які не витримають гострої конкурентної боротьби на ринку товарів і послуг, змушені будуть визнати поразку, зайнявши стратегію скорочення або переорієнтації на інші ринки.

Практика сучасного землекористування свідчить, що його конкурентоспроможність у значній мірі визначається способом використання землі, який встановлюється у процесі землеустрою. У законі України «Про землеустрій» сформульовано зміст, організацію і порядок проведення землеустрою. Важливість його ще більш зростає в сучасних умовах, коли виразно простежується дві основні тенденції у використанні земель: з одного боку, вдосконалення організації їх використання у зв'язку з реформуванням земельних відносин, створення умов для підвищення ефективності сільськогосподарського незалежно від форм господарювання, а з іншого – охорона земель, підвищення екологічної стабільності землекористування. Ці завдання розв'язуються в процесі конкретних земельно-порядкових розробок, пов'язаних із здійсненням самого процесу раціональної територіальної організації сільськогосподарського виробництва, охороною земельних та інших природних ресурсів.

Але якими б переконливими не здавались можливості землеустрою щодо стримування спаду виробництва сільськогосподарської продукції, стримування процесів катастрофічного погіршення земель і якості продукції, вони в належній мірі поки що не використовуються. Міжгосподарський і внутрігосподарський землеустрій, які являють собою найбільш ефективний інструмент модернізації системи землекористування, ліквідації територіальних незручностей, стабілізації земельних відносин в Україні і її регіонах не проводиться, за винятком окремих випадків.

У результаті цього використання землі носить руйнівний характер: відбуваються процеси водної і вітрової ерозії, поглиблюються прискорені процеси дегуміфікації ґрунту, в результаті чого погіршується якість сільськогосподарської продукції, відсутність інноваційних технологій системи землеробства стала причиною зниження урожайності всіх видів сільськогосподарських культур; катастрофічними темпами погіршується життя на селі та інші цінності властиві людині. Власне, згадувані недоліки землекористування і нечіткість цілей земельної реформи лише підкреслюють актуальність розвитку землеустрою. При цьому вимоги до землеустрою, спрямовані на створення конкурентоспроможних землекористувань, подолання віджитого і становлення нового, прогресивного, здатного завоювати західні ринкові цінності і норми, на нашу думку, можна сформулювати наступним чином:

– забезпечення умов сталого еволюційного розвитку системи землекористувань, земельних відносин, природно-територіальних комплексів для

довготривалого задоволення екологічних та соціально-економічних потреб суспільства;

– розроблення та виробниче освоєння системи землеустрою, яка включає розроблення програм і схем використання і охорони земель, проектів землеустрою з урахуванням новітніх технологій землеробства, використання і охорони ландшафтів та біорізноманіття;

– інтеграцію наук (землеустрій, земельний кадастр, моніторинг земель і ін.) в єдиний процес прийняття науково обґрунтованих рішень з раціоналізації землекористування.

Для того, щоб проект землеустрою став потужним імпульсом утілення земельної реформи, розвитку конкурентоспроможності землекористування, забезпечував економічний зиск для суб'єкта господарювання на землі необхідно, щоб він забезпечував можливості гнучкого господарювання і використання землі, враховував конкуренцію ринку, щоб у потрібний момент переорієнтувати та переформувати систему господарювання і використання землі.

Досягти такої динамічності буде значно простіше, з меншими витратами на це коштів за умови, коли розв'язання багатьох принципових питань будуть здійснюватись на основі сучасних комп'ютерних програм і технологій, з використанням оптимізаційних методів при вирішенні окремих задач.

Запорукою досягнення цієї умови є створення консалтингових компаній у системі землеустрою, які б з урахуванням вимог ринку, режиму землекористування, тощо могли б регулювати господарську діяльність землевласника чи землекористувача.

Звернемо увагу, що всі перераховані вище умови нині є тією реальністю, яка формує конкурентоспроможність землекористування. Приватна власність на землю зобов'язує до цього. Власне, право приватної власності на землю активізує суб'єктів господарювання на землі до примноження власності, є потужною рушійною силою розвитку ринкової економіки, про що свідчить досвід зарубіжних та вітчизняних суб'єктів господарювання на землі. Яскравим прикладом цьому є фермерське господарство п. Максиміліана із с. Кадольц (нижня Австрія), площа якого становить 3 тис. га сільськогосподарських угідь. У господарстві працює лише 35 осіб, в тому числі у рільництві – 21 і тваринництві – 14 осіб (20 років тому тут працювало до 200 осіб). У рослинництві перевага надається вирощуванню зернових культур, кукурудзи, цукрових буряків, картоплі, сояшника та ін. Крім того, він орендує землю ще в трьох країнах Європейського Союзу з метою розширення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. У випадку необхідності зрошення культур, вода купується в сусідній Чехії за ціною 26 шилінгів (майже 4 долари США) за 10 тис. літрів. У галузі тваринництва він займається виробництвом свинини. Річний оборот свиней становить 25 тис. голів, м'ясо яких продає на внутрішньому ринку, а

також на ринках Голландії, Великобританії та в інших країнах Європи. Крім того, відгоділля поголів'я молодняка свиней щорічно складає 5-6 тис. голів. На території фермерського господарства розміщено мережу польових доріг з асфальтованим покриттям, лісосмуг створених його руками, є велика лабораторія, з допомогою якої контролюється якісний стан ґрунтів, кормів тощо. Окремі фрагменти конкурентоспроможних землекористувань є і в Україні – сільськогосподарське підприємство «Михайлівка» на Полтавщині, ДП «Асканійське» та сільськогосподарський виробничий кооператив «Борозенське», площа якого складає 15 тис. га, що на Херсонщині та ін. З цього випливає, що земельна реформа – не тільки спадок, але й перспектива розвитку конкурентоспроможності землекористувань.

Висновки. Проведені дослідження показали, що конкурентоспроможність сільськогосподарського землекористування визначається не тільки якісними параметрами ґрунтового покриву, сіль-

ськогосподарської продукції та ресурсовитратами на її виробництво, але і способом розпорядження виробленої продукції. Існуюча практика експорту зерна як сировини четвертого-п'ятого класу є збитковою для України та для суб'єктів господарювання на землі через низьку її ціну. Зерно такого класу якості ефективніше використовувати на внутрішньому ринку на корм худобі. Збитковим для України є експорт зерна і вищого класу якості, оскільки не забезпечується принцип: виробництво – переробка на борошно – виробництво продукції з борошна – продаж – реінвестиції у виробництво, в результаті чого витрачається значна частина доданої вартості, додаткові робочі місця для сільського населення, надходження до державного і місцевого бюджетів.

В основі формування конкурентоспроможних землекористувань пріоритетне місце належить землеустрою як інструменту управління сільськогосподарським землекористуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрішшин М. В., Шулейкін О. Д. Економічна ефективність використання землі / М. В. Андрішшин, О. Д. Шулейкін. – К. : Урожай, 1969. – 166 с.
2. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн : Теорія та механізм реалізації : [монографія] / Антонюк Л. Л. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
3. Гнаткович Д. И. Земельный кадастр в системе мероприятий по организации использования земель в агропромышленном комплексе (на материалах западных областей УССР) : дис. ... доктора экон. наук : 08. 00. 27 / Д. И. Гнаткович. – Львов, 1987. – 357 с.
4. Горлачук В. В. Еколого-економічні проблеми раціонального землекористування західної України / В. В. Горлачук. – Львів : Фенікс, 1996. – 212 с.
5. Грищенко В. О. Підходи до забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / В. О. Грищенко // Наукові праці МАУП, 2003. – Вип. 10. – С. 34.
6. Денисюк В. Оцінка інноваційної активності економіки країни та регіонів / В. Денисюк // Економічний часопис-XXI : [науковий журнал]. – № 1-2. – 2006. – С. 47-50.
7. Землеустроительное проектирование / под ред. В. Д. Кирихина. – М. : Колос, 1976. – 528 с.
8. Кириченко О. А., Павлова В. В. Управління конкурентоспроможністю в умовах глобалізації / О. А. Кириченко, В. В. Павлова // Наукові праці МАУП. – 2003. – Вип. 10. – С. 10-13.
9. Кішак І. Т. Становлення та ефективне використання ринку кормових ресурсів : [монографія]. – Миколаїв : Вид-во «Ліон», 2004. – С. 115.
10. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, А. Б. Базилук та ін. ; за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2005. – 388 с.
11. Лазарева О. В. Формування економіко-екологічного механізму управління землекористуванням : дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.06 / О. В. Лазарева. – Миколаїв, 2007. – 203 с.
12. Маракулін П. П. Ефективність використання землі / П. П. Маракулін. – К. : Урожай, 1978. – 80 с.
13. Месель-Веселяк Я. В. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / Я. В. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 9-14.
14. Онищенко В. П. Конкурентоспроможність України в контексті глобалізації світової економіки / В. П. Онищенко // Наукові праці МАУП. – 2003. – Вип. 10. – С. 5-9.
15. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер ; переклад з англ. А. Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1997. – 390 с.
16. Ревенко А. П. Сільське господарство України і зарубіжних країн. Економіка України: минуле, сучасне і майбутнє / А. П. Ревенко. – Донецьк, 1992. – С. 57.
17. Саблук П. Т. Економіка агропромислового виробництва: минуле, сучасне і майбутнє / П. Т. Саблук. – Донецьк. – 1992. – С. 70-76.
18. Удачин С. А. Научные основы землеустройства / С. А. Удачин. – М. : Колос, 1965. – 272 с.
19. Управління землекористуванням : [підручник] / В. В. Горлачук, О. М. Гаркуша, В. Г. В'юн та ін. ; за ред. В. В. Горлачука. – Миколаїв : Вид-во «Ліон», 2006. – 376 с.
20. Янчук В. П. Управління землями з обмеженим режимом землекористування: [монографія] / В. П. Янчук. – Миколаїв : Вид-во «Ліон», 2005. – 200 с.
21. Янчук В. П. Управління землями з обмеженим режимом землекористування : дис. ... кандидата экон. наук : 08.08.01 / В. П. Янчук. – Миколаїв, 2004. – 209 с.

Рецензенти: Горлачук В. В., д.е.н., професор;
Сахацький М. П., д.е.н., професор.